

Онопрієнко Анастасія Дмитрівна, аспірантка кафедри світової літератури та культури ім. проф. О.Мішукова Херсонського державного університету, м. Херсон

МОТИВ «ТУГИ ЖИТТЯ» («ENNUI DE VIVRE») У ПОЕЗІЇ Ш.БОДЛЕРА ТА Ф.СОЛОГУБА

У статті на матеріалі збірки Ш.Бодлера «Квіти зла» та окремих віршів Ф.Сологуба розглядається специфіка реалізації мотиву «туги життя» («ennui de vivre») у поезії даних авторів. Приділяється увага підпорядкованим мотивам втечі, смерті та пошуку ідеалу у творчості французького та російського поетів, їх значенню для розкриття основного мотиву. Зроблено висновок про наявні типологічні збіги та розбіжності у особливостях утілення мотиву «туги життя» («l'ennui de vivre») у творчому доробку Ш.Бодлера та Ф.Сологуба.

Ключові слова: художній світ, декаданс, мотив, ескапізм.

Мотив «l'ennui de vivre», характерний для літератури символізму, неодноразово ставав об'єктом уваги літературознавців. Найчастіше його досліджували у контексті мотивної структури творчості окремих письменників або літературного напрямку такі дослідники, як А.Ханзен-Льове, В.Беньямін, Г.Косінов, Л.Колобаєва тощо. Сама назва мотиву французькою мовою має кілька тлумачень, проте найчастіше цю назву перекладають як «нудьга життя», «туга життя», інколи у якості синонімів використовуються такі лексеми, як «сплін» або «хандра» (останнє позначення особливо характерне для російськомовної літератури).

Досліджуваний мотив широко використовується наприкінці XIX століття у творчості декадентів та набуває особливого значення у поезії Ш.Бодлера. Канву його «Квітів зла» складають мотиви страждання і неможливість порятунку від вульгарності і негараздів буття. Тому одне з ключових слів її –

«ennui», французький аналог слова «spleen», визначає фоновий настрій твору. Бодлер вважав: усе, що може викликати в читача ліричну емоцію, гідно поцінування як естетичного. Звідси поетизація каліцтв буття, оспівування горя, хвороб, старості, пияцтва, невіри в божественний порятунок, смерті, розпусти і т.п., що шокувало обивателя і надихало послідовників на сміливі експерименти в плані вибору ліричного об'єкта. Сплін у письменника – аналог туги, світової скорботи. Цей мотив відзначали як сучасники Ш.Бодлера, зокрема Т.Готье, так і критики та літературознавці пізнішого часу – Ж.-П.Сартр, В.Беньямін, Ж.Батай, А.Труайя та ін.

Творчість Ф.Сологуба є, на думку дослідників, цілісним неоміфологічним текстом, який складається з «...повторяючихся елементів, обладающих широкой семантической валентностью и контекстуальной сочетаемостью» [3:15]. Специфіку вираження окремих мотивів у творчості Ф.Сологуба досліджували М.Дікман, А.Ханзен-Льове, Л.Колобаєва, А.Губайдуліна тощо. Вивчення окремих мотивів є важливим для дослідження художнього світу письменника та виокремлення типологічних та генетичних зв'язків поезії символізму.

На даному етапі літературознавчих досліджень виявлення генеалогічних та типологічних зв'язків між французьким та російським символізмом, зокрема вивчення особливостей втілення мотиву «l'ennui de vivre» як наскрізного у літературі декадансу, залишається актуальною проблемою сучасного літературознавства. Мета роботи – порівняння художньої специфіки реалізації мотиву туги у творчості Ш.Бодлера та Ф.Сологуба. Аналізуючи мотив туги, ми розуміємо мотив відповідно до визначення А.Веселовського [2:508].

Світовідчуття декадентського ліричного героя характеризується трагічним світосприйняттям, песимізмом, переживанням загальної кризи людських цінностей, відчуттям конфлікту між культурою і цивілізацією, відчуттям розриву між «видимістю» і «сутністю» світу, які набули особливого вираження у поезії Ш. Бодлера. «Сплін та ідеал» – це назва найважливішого розділу «Квітів Зла», яка досить ясно виражає ідею книги. У цьому контексті сплін – аналог туги. Ключовий настрій задається вже у «Вступі» («Au lecteur»):

*«C'est l'Ennui! – l'œil chargé d'un pleur involontaire,
Il rêve d'échafauds en fumant son houka.
Tu le connais, lecteur, ce monstre délicat,
– Hypocrite lecteur, – mon semblable, – mon frère» [12].*

У перекладі Елліса це звучить так:

*«То – Скука! – Облаком своей houka одета,
Она, тоскуя, ждет, чтоб эшафот возник.
Скажи, читатель-лжец, мой брат и мой двойник,
Ты знал чудовище утонченное это?!» [1:14].*

У наведеному фрагменті простежується один із стилістичних прийомів, які широко використовував Ш.Бодлер – використання екзотизмів, «чужорідних» елементів мови, які використовуються для посилення впливу на уяву читача. Зокрема, слово «*houka*», яке Елліс залишив без перекладу, не є власне французьким, а має індійське походження. Дим східного кальяну як метафора затьмарення, екзотичної таємниці, ховає все ту ж нудьгу / тугу, яка персоніфікується у рядках поетичного твору, набуваючи метафізичного значення. Вона – «*monstre*», значення якого ще більш підсилює перекладач, використавши у перекладі слово з того ж семантичного поля, що і «скука». Вона «*тоскуя, ждет*». Туга семантично замикається сама на собі, посилюючись тим самим. Таким чином, у перекладі Елліса концепція метафізичної «*ennui*» підкреслюється та актуалізується.

Спадкоємець «прекрасних душ» [6] епохи сентименталізму, предромантизму та романтизму, Бодлер втратив їх віру у вплив божественної сутності. Звідси виникла зосередженість душі на самій собі, відкидання нею зовнішнього світу, захоплення невідомим, в область якого душа намагається проникнути через лазівки «штучного раю» поезії. Це стає засобом подолання туги існування – «*ennui*».

Як і у творчості Ш.Бодлера, змістовим центром поетичної творчості Ф.Сологуба є взаємовідносини особистості та навколишнього світу. Подібно до того, як Ш.Бодлер шукав порятунку від «*ennui*» у «штучному раю» поезії, за Ф.Сологубом, ідеальний світ лежить у царині лірики. Звідси випливає трагічне

протиріччя буття людини та мистецтва. Відповідно до цієї ідеї письменник створює свій художній світ. Через це поезію Ф.Сологуба називають поезією онтологічного трагізму: внутрішній стан його ліричного героя – відчуття життя як нескінченної туги. За визначенням Л.Колобаєвої, статичність та незмінність ліричного героя випливає з переконання поета про незмінність самого буття [5:83]. Недосконалість світу наповнює творчість Ф.Сологуба тугою, яка є одним з лейтмотивів [11:138-142], а незначна різниця між життям та смертю призводить до знецінення, перетворення на абсурд усіх людських зусиль у боротьбі за життя. У своїй статті «Не постыдно ли быть декадентом?» Ф.Сологуб писав: *«Возникая из великой тоски на краю трагических бездн, символизм, на первых своих ступенях, не может не сопровождаться великим страданием, великой болезнью духа. И так как всякое страдание, непонятное толпе, презирается и осмеивается ею, то и это страдание получило презрительную кличку декадентства. Но иначе как страданием и болезнью нельзя сделать никаких завоеваний в области наших восприятий»* [7].

Поезія Ш.Бодлера також базується на розумінні трагічної несумісності людини та навколишнього світу, у якому керує зло, несправедливість, жорстокість та насильство, перед яким безсила людина. Герой творів поета винятковий, не схожий на інших, він не бажає приймати мораль, якій підкоряються інші, не бажає миритися з оточуючою дійсністю. І разом з цим це людина, яка втілює страждання всього світу:

*«Je suis de mon cœur le vampire,
Un de ces grands abandonnés
Au rire éternel condamnés
Et qui ne peuvent plus sourire!»* [12].

У перекладі Д.Ліхачова це передано так:

*«Мне к людям больше не вернуться,
Я — сердца своего вампир,
Глядящий с хохотом на мир
И сам бессильный улыбнуться»* [1:133].

У цьому випадку переклад певною мірою пом'якшує емоційне навантаження наведеної строфи. У французькому тексті ліричний герой не просто сміється, він «*condamnés*» – засуджений на сміх. Це – вирок метафізичної долі, якій неможливо опиратися. Він не просто безсилий посміхнутися, що само по собі є антитезою до попереднього рядка. В оригіналі використовується слово «*plus*» – «більше». Ліричний герой більше не здатен посміхатися, що є сугестивним натяком на минулі часи, на спогади, у яких це ще було можливим. У цих рядках виражений основний мотив художнього світу Ш.Бодлера – неможливість подолання відірваності ліричного героя від світу, яка і призводить до безмежної туги, від якої герої прагне втекти до світу спогадів та фантазій.

Через мотив спогаду реалізується ескапістський мотив лірики Ш.Бодлера – втеча від загальносвітової «*ennui*», відмежування від світу, у якому не здатен більше знаходитися ліричний герой. Спогади стають ідеалізованим елементом «штучного раю», як у вірші «*Le balcon*»:

*«Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses,
Ô toi, tous mes plaisirs! ô toi, tous mes devoirs!»* [12].

У цьому випадку на семантичному рівні образ «штучного раю» реалізується через вислів «*tous mes plaisirs*», де «*plaisirs*» – насолоди, а «*tous*» є індикатором завершеності та вичерпності – «всі насолоди». У перекладі К.Бальмонта цей образ змінює своє звучання – насолода перетворюється на захоплення:

*«Мать воспоминаний, нежная из нежных,
Все мои восторги! Весь призыв мечты!»* [1:60].

Міркування поета про вічне прагнення до недосяжної мрії призводить його до висновку, що результатом людських пошуків є тільки смерть. А що він там знайде – байдуже:

*«Nous voulons, tant ce feu nous brûle le cerveau,
Plonger au fond du gouffre, Enfer ou Ciel, qu'importe?
Au fond de l'Inconnu pour trouver du nouveau!»* [12]

Досить близьким є переклад М.Цветаєвої:

*«Мы жаждем, обзрев под солнцем все, что есть,
На дно твое нырнуть – Ад или Рай – едино! –
В неведомого глубь – чтоб новое обрести!» [1:217].*

У поетичному доробку Ф.Сологуба знаходять своє відображення схожі ескапістські мотиви. Проте відмінною є сама специфіка реалізації мотиву смерті, яка є не лише закономірним фіналом, але й засобом втечі:

*«Не подыму тоскующего взгляда
К тебе, пустое небо вражьих сил.
Как хорошо, что есть прохлада
И мрак могил!» [8:232]*

Смерть у Ф.Сологуба – це порятунок, до якого прагне кожен, хто пізнав життя. Смерть і божевілля у поезії російського символіста супроводжують людину на кожному кроці. У його художньому світі навіть радість може згадуватися у асоціативному зв'язку з руйнуванням, занепадом та смертю, що обумовлено символістською естетизацією зла, яка притаманна творчості «старших» символістів. При цьому все, що пов'язане зі смертю-рятівницею, набуває позитивного забарвлення. Поетичний світ Ф.Сологуба пройнятий настроями смутку і туги. «Генератором» цих почуттів свідомо стає ліричний герой, що веде свою гру зі світобудовою, обмежуючи себе у своїх радісних почуттях. Внаслідок такого світовідчуття поет створює свій, багато в чому міфологізований, метафізичний мікрокосмос:

*«Вошла, незрима никому,
Старуха, Беснадежность злая,
В судьбе ребенка через тьму
Несовершенного читая» [9: 465].*

Метафізична, персоніфікована Безнадія семантично відповідає настільки ж персоніфікованій «Еппі» Ш.Бодлера. Туга супроводжує життя від першого до останнього подиху. Із міськими безрадісними пейзажами різко контрастують картини природи, до якої ліричний герой здійснює втечу від сірості та безвиході існування. Безсилля, туга, смуток, розгубленість – мотиви, загальні для всієї поезії на межі ХІХ – ХХ століть, і Ф.Сологуб шукає вираження своєї

власної ліричної теми. Для нього зло – не абстракція, воно має свій конкретний, безпосередній сенс. Часто ліричний герой – мандрівник, що йде невідомо куди, наполегливо виникає образ «дороги», «шляху». Проте, на відміну від ліричного героя Ш.Бодлера, ця подорож є не лише внутрішньою, але й відбувається фізично. Особливою рисою є використання фольклорних образів, насамперед – традиційної російської народної символіки, яка виражає долю як лиху, непоборну силу. Фольклорний образ «Лиха» набуває метафізичного, загальносвітового змісту, стає ще однією персоніфікацією, семантично пов'язаною з поняттям туги / нудьги:

Оградой железной и медной

Замкнулся от нищих богатый.

Я – странник унылый и бледный,

А Лихо – мой верный вожатый [10:470].

Навіть коли ліричне переживання особистого поневолення і приниження розширюється і поет бачить страждання собі подібних, то прагнення допомогти тільки посилює почуття скорботи, подібної до бодлерівської «ennui». Схожою до бодлерівської є і саморефлексія Ф.Сологуба. У діапазоні його переживань дослідники виділяють такі мотиви, як хвороблива туга і безсилі пориви, серцева тривога і втома, напружене очікування, безнадійність і відчай [4]. У поетичній творчості Ф.Сологуба широко використовуються оціночні епітети, які утворюють дві контрастні стійкі групи. Перша група пов'язана із світом реальним, її утворюють епітети із негативним емоційним забарвленням – злий, божевільний, хворий, темний, тощо. Друга група – епітети із позитивним забарвленням. Вони з'являються лише у зображенні світу мрій та фантазій. Якщо розглядати поетичну творчість Ф.Сологуба як єдиний, цілісний гіпертекст, ці повторювані епітети утворюють семантичний контраст між світом реальним – цариною «туги життя» та надреальним, до якого намагається втекти ліричний герой. Цей мотив пошуку ідеалу у надреальному світі відповідає концепції «штучного раю» Ш.Бодлера.

Таким чином, у творчості Ш.Бодлера та Ф.Сологуба виокремлюються певні типологічні збіги, такі як лейтмотив «туги життя» («l'ennui de vivre»),

його метафізична природа та наявність другорядних мотивів смерті, втечі, пошуку ідеалу у сфері ліричного, надреального. Подібною є саморефлексія французького та російського авторів та особливості вираження взаємовідносин ліричного героя зі світом. Проте є певні розбіжності, які виявляються при порівнянні специфіки реалізації другорядних мотивів. Так, наприклад, ескапізм Ш.Бодлера лежить у царині спогадів та мрій, тоді як єдиним шляхом втечі для Ф.Сологуба стає смерть, яка у російського письменника тісніше пов'язана з ескапістськими тенденціями, ніж у французького. Специфічною рисою Ф.Сологуба є зв'язок метафізичної сутності зла з фольклорними уявленнями про нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодлер Ш. Цветы зла / Ш.Бодлер [под ред. Н.Балашова]. – М.: Наука, 1970. – 480 с.
2. Веселовский А. Историческая поэтика / А.Веселовский. – Ленинград: Художественная литература, 1940. – 649 с.
3. Губайдуллина А. Поэзия Фёдора Сологуба: принципы воплощения авторского сознания: [Автореф. дис. ... канд. филол. наук] / А.Губайдуллина. – Томск, 2003. – 23 с.
4. Дикман М. Поэтическое творчество Федора Сологуба: [Электронный ресурс] / М.Дикман. – Режим доступа: <http://www.wysotsky.com/0009/314.htm#000>
5. Колобаева Л. Русский символизм / Л.Колобаева. – М.: Изд-во Моск. у-та, 2000. – 296 с.
6. Косиков Г. Шарль Бодлер между «восторгом жизни» и «ужасом жизни»: [Электронный ресурс] / Г.Косиков // Бодлер Ш. Цветы зла. Стихотворения в прозе. Дневники. Жан-Поль Сартр. Бодлер; [составление, вступит. статья и коммент. Г. К. Косикова]. – М.: Высшая школа, 1993. – С. 5 – 40. – Режим доступа: <http://tzone.kulichki.com/anomal/hud/bodler/bodler2.html>
7. Сологуб Ф. Не постыдно ли быть декадентом: [Электронный ресурс] / Ф.Сологуб. – Режим доступа : <http://libatriam.net/read/691385/>

8. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений и поэм: В 3-х т. / Ф.Сологуб. – Спб.: Наука, 2014. – Т. 2. Кн. 2: Стихотворения 1900 – 1913 гг. – 807 с.
9. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений и поэм: В 3-х т. / Ф.Сологуб. – Спб.: Наука, 2012. – Т. 1: Стихотворения и поэмы 1877 – 1892 гг. – 1206 с.
10. Сологуб Ф. Полное собрание стихотворений и поэм: В 3-х т. / Ф.Сологуб. – Спб.: Наука, 2014. – Т. 2. Кн. 1: Стихотворения 1893 – 1899 гг. – 992 с.
11. Ханзен-Лёве А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Ранний символизм [Пер. с нем. С. Бромерло, А. Ц. Масевича и А. Е. Барзаха] / А. Ханзен-Лёве. – Спб.: Академический проект, 1999. – с. 138 – 142.
12. Baudelaire Ch. Les Fleurs du Mal [Электронный ресурс] / Ch. Baudelaire. – Режим доступа до видання: http://royallib.com/read/Baudelaire_Charles/Les_Fleurs_Du_Mal.html.

Оноприенко Анастасия Дмитриевна, аспирантка кафедры мировой литературы и культуры им. проф. О. Мишукова Херсонского государственного университета, г. Херсон

МОТИВ «ТОСКИ ЖИЗНИ» («ENNUI DE VIVRE») В ПОЭЗИИ Ш.БОДЛЕРА И Ф.СОЛОГУБА

В статье на материале сборника Ш.Бодлера «Цветы зла» и отдельных стихотворений Ф.Сологуба рассматривается специфика реализации мотива «тоски жизни» («ennui de vivre») в поэзии авторов. Уделяется внимание подчиненным мотивам побега, смерти и поиска идеала в творчестве французского и русского поэтов, их значению для раскрытия основного мотива. Сделан вывод об имеющихся типологических сходствах и различиях в особенностях разработки мотива «тоски жизни» («ennui de vivre») в творчестве Ш.Бодлера и Ф.Сологуба.

Ключевые слова: художественный мир, декаданс, мотив, эскапизм.

Onoprienko Anastasiia Dmytrivna, a post-graduate of the
World Literature and Culture Chair named after prof. O.Mishukov
of Kherson State University, the city of Kherson

**MOTIVE OF «MELANCHOLY OF LIFE» («ENNUI DE VIVRE») IN
CH.BAUDELAIRE'S AND F.SOLOGUB'S POETRY**

This article is based on the material of Ch.Baudelaire's book of poems «The Flowers of Evil» and F.Sologub's poems and presents the peculiarities of realization of motive of «melancholy of life» («ennui de vivre») in poetry of these authors. The attention is paid to the subordinated motives of escape, death and search of ideal in works of the French and Russian poets, to their value for disclosure of the main motive. The conclusion about the available typological similarities and distinctions in motive of «melancholy of life» («ennui de vivre») in Ch.Baudelaire's and F.Sologub's poetry was made.

Keywords: *artistic world, decadence, motive, escapism.*